

*Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi –
Katre International Human Studies Journal*
ISSN: 2146-8117 e-ISSN: 2148-6220
December / Aralık 2020, 10: 203-225

Klasik Arap Edebiyatındaki “Sakîl” Tipine Didaktik Bir Bakış

*A Didactic Perspective on the “Sakeel” Type in Classical Arabic
Literature*

Adnan ARSLAN

Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Arap Dili ve
Belâğâti Anabilim Dalı,
Associated Professor, Bilecik Şeyh Edebali University, Faculty of Islamic Sciences,
Division of Basic Islamic Sciences Department of Arabic Language and Rhetoric.
Bilecik, Türkiye
adnan.arслан@bilecik.edu.tr orcid.org/0000-0002-3989-6612

Article Information / Makale Bilgisi

ArticleTypes / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Submitted / Geliş Tarihi: 13 September / Ağustos 2020

Accepted / Kabul Tarihi: 24 December / Aralık 2020

Published / Yayın Tarihi: 31 December / Aralık 2020

Pub Date Season / Yayın Sezonu: December / Aralık

Issue / Sayı: 10 Pages / Sayfa: 203-225

Cite as / Atıf: Arslan, Adnan. “Klasik Arap Edebiyatındaki “Sakîl” Tipine
Didaktik Bir Bakış [*A Didactic Perspective on the “Sakeel” Type in Classical
Arabic Literature*]”. *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi –
Katre International Human Studies Journal* 10 (December / Aralık 2020),
203-225.

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and
scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından
incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Copyright © Published by İstanbul İlim ve Kültür Vakfı / Istanbul Foundation for
Science and Culture, İstanbul, Turkey. All rights reserved.

Klasik Arap Edebiyatındaki "Sakîl" Tipine Didaktik Bir Bakış

Öz: Arap edebiyatında hikâye, mesel, konulu şiir, ahlakîyat ve adap koleksiyonu olarak karşımıza çıkan âhbârî eserlerin, değinmeden geçmedikleri "sakîl" karakteri, beşerî bir vakıa olan sevimsiz şahsiyetleri tipikleştirmektedir. Bu açıdan klasik edep kaynaklarındaki söz konusu karakterlere ait anekdotlar zaman üstü bir hüviyet kazanmıştır. Bu tiplerin karakteristik özellikleri hakkında pek çok akademik çalışma yapılmıştır. Bu makalede klasik Arap edebiyat kaynaklarında sevimsiz bir tip olarak nitelenen sakîllerin özellikleri incelenmiştir. Sakîl oluşun büyük ölçüde insani ve dolayısıyla da evrensel bir boyutu olduğu göz önünde bulundurularak bu eserlerde anlatılan müstekreh tavırların neler olduğu ele alınmıştır. Bu çalışmanın amacı Arap edebiyatı kaynakları esas alınarak çevredeki sakîl tipleri tespit etmek değil, bilakis soğuk davranışlarla sakîl duruma düşmemek için resmedilen bu karakterden yararlanmaya çalışmaktır. Girişte sakîl tipin neden insanlığın ortak sorunu ve bir o kadar da müşterek gerçeği olduğu varsayımı ele alınmıştır. Sonrasında ise sakîl tipinin edep kaynaklarında nasıl anlatıldığına dair belli başlı örnekler seçilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagati, Klasik Arap Edebiyatı, Sakîl, Görgüsüzlük, Kabalık.

A Didactic Perspective on the "Sakeel" Type in Classical Arabic Literature

Abstract: The "sakeel" character, which is usually mentioned in the literary works like stories, parables, thematic poems, morals and a collection of manners in Arabic literature, is a typical of unpleasant personalities. In this respect, the anecdotes belonging to the characters in classical literary sources have gained a timeless identity. Many academic studies have been made on the characteristics of these types. Considering that being disagreeable has a humanitarian and therefore a universal dimension, it has been examined how the repugnant attitudes described in these works are reflected in our own culture. The aim of this study is not to determine the disagreeable types in the environment based on the sources of Arabic literature, on the contrary, it is to try to benefit from this character in order not to fall into a position depicted by these bad behaviors. In the introduction, the assumption of why this disagreeable type is the common problem of humanity and also the common reality is discussed. Afterwards, we relate how the sakeel type is explained in the literary sources.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Classic Arab Literature, Sakeel, Vulgarity, Asperity.

Giriş

Bazen yediğimiz bir yemek hiç sindirilmeyip orada öyle kalacakmış gibi mideye oturur, şişkinlik yapar. Sanki mideye

gönderilen yiyecek taş kesilmiş, oranın kalıcı bir parçası olmuş gibi ağırlaşır. Kimi zaman da hava, ağlamak isteyip de ağlayamayan, bir türlü derdini anlatamayan üzgün ve dertli bir çilekeş gibi olur. Basık, kasvetli ağırlığıyla havanın, koca koca şehirleri kapalı bir cezaevinin nemli hücrelerine yahut karanlık bir mağaranın dehlizlerine çevirdiğini görürüz. O şehrin sakinleri cezaevinde bir mahpus, o mağarada bir mahkûm haline döner. İnsanlar bu şehirlerde her zamanki imkânlarla sahip oldukları halde içlerindeki sıkıntıdan kaçmaya çalışır ama bir yere kaçamaz gibi bunalıma girerler. Sokaklar, insanlar, imkânlar hep aynı olduğu halde bambaşka bir ızdıraba döner şehirler. İnsanın kasvetiyle içini daraltan, ağırlığıyla kalbine yük haline gelerek adeta koca dünyayı bize dar eden anlarımız hep olmuştur. Aceleyle çıkılmış yolda trafik sıkışıklığı, üst üste yaşanan hayal kırıklıkları, asla beklenmedik kişilerden hiç beklenmedik kötü davranışlar vb. olumsuzluklar, ağırlığıyla ruhumuzda sıkıntı, ağırlık hâsıl eder. Hatta bunlara da gerek yok, kimi zaman da nedenini bilemediğimiz sıkıntılar, hiçbir anlam veremediğimiz dağdağalı haller göğüs kafesimizi daraltarak hayatımızın tadının kaçmasına sebebiyet verir.

Beled sûresinde Allah (c.c.) şöyle hükmeder: لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي كَبَدٍ Meâlen “*Biz insanı gerçekten bir sıkıntı içinde yarattık.*” buyurur ki bu, insana mahsus ilahi bir kanunun ilanından ibarettir. Zira aceleci¹, zayıf², muhtaç³, fâni⁴ ve ölümlü⁵ fakat bir o kadar da dünya lezzetlerine tâlip,⁶ mal sevgisiyle tutuşan,⁷ hep biriktirme peşinde,⁸ hep daha fazlasına haris⁹ insan tabiatı

¹ el-İsrâ 17/11. وَكَانَ الْإِنْسَانُ عَجُولًا “*İnsan pek acelecidir.*”

² en-Nisâ 4/28. وَخَلَقَ الْإِنْسَانَ ضَعِيفًا “*İnsan zayıf olarak yaratılmıştır.*”

³ el-Fâtır 35/15. يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ “*Ey insanlar! Siz Allah'a muhtaçsınız.*”

⁴ ez-Zümer 39/30. إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّكُمْ مَبْتُونُونَ “*Muhakkak sen de öleceksin, onlar da ölecekler.*”

⁵ en-Nisâ 4/78. أَيْنَ مَا تَكُونُوا يُدْرِكْكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُشْتَدَّةٍ “*Nerede olursanız olun, sağlam kaleler içinde bulunsanız bile, ölüm size yetişecektir.*”

⁶ Âli İmrân 3/14. زَيْنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْأَمْوَالِ “*Kadınlara, oğullara, kantar kantar altın ve gümüşe, nişanlı atlar ve develere, ekinlere karşı aşırı sevgi beslemek insanlara güzel gösterilmiştir.*”

⁷ el-Âdiyât 100/8. وَإِنَّ حُبَّ الْحَيْرِ لَسُدِيدٌ “*Gerçekten mala da pek düşkündür.*”

⁸ el-Fecr 89/20. وَتُحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّا “*Malları biriktirmeyi çok seviyorsunuz.*”

⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi‘u’s-şâhîh*, nrş. Muhammed Zühayr b. Nasr (b.y.: Dâru Tavki’n-Necât, 1422/2001), “Rikâk”, 81 (No. 6439).

açısından "sıkıntı", varoluşunun ayrılmaz bir gerçeğidir. Ebedi varlığa âşık ama ölümlü, sayısız arzularla donanmış fakat fakir, sevdiklerine karşı şefkat ve muhabbetle süslenmiş lakin âciz, biçare insan kimyasının yakasını "sıkıntı"lar bir ömür boyu bırakmaz. Bunun böyle olduğu ispata ihtiyaç duymayacak derecede tecrübi bir beşer gerçeği olarak hepimizin malumudur.

Hayatta ister istemez maruz kaldığımız sıkıntıların varlığı hususunda birbirimizden farklı olmasak da bu sıkıntıların tür ve biçimi bakımından elbette şahsi farklılıklarımız bulunmaktadır. Herkesin sıkıntısı kendine göredir desek meramımızı özetlemiş oluruz sanırım. Bu farklılıklara misaller vermeye çalışmakla sözü uzatmaktansa insanların yine diğer insanlara sıkıntı sebebi olduğu gerçeğine odaklanmak daha uygun olacaktır. Zira bu da ilahi bir kanun olarak sabitlenmiş beşerî bir vakiadır. Allah, meâlen "*Sizin bir kısmınızı bir diğerine fitne (imtihan sebebi) kılmışsınız ki, bakalım sabredecek misiniz?*"¹⁰ der. Öyle ise bu âyete göre hayat boyu peşimizden ayrılmayan sıkıntıların bir kaynağı da yine hemcinsimiz olan diğer insanlardır. İnsanlar yaptıkları, söyledikleri, yazdıkları hatta imaları ve mimikleri ile dahi diğer insanların imtihanı, sıkıntı sebebi olabilmektedir.

Buradan hareketle söylenebilir ki sıkıntılar; hayatımızın yok sayamayacağımız bir varlığı, insanlığımızın ayrılmaz bir parçası, imtihan için gönderilişimizin zaruri bir gereği ve beşerî tabiatın da bir gerçeğidir. Sıkıntı gerçeğinin pek çok tezahür ve yansımalarından birisi de diğer insanlarla olan ilişkilerimizde tecelli etmektedir. İnsanlar asıl itibarıyla birbirlerinin hayattaki sıkıntılar karşısında dayanağı ve tesellisi iken aynı zamanda sıkıntının sebebi ve belki kaynağı da olabilmektedir.

Bu makale Arap edebiyatında sıkıntının bir kaynağı olarak sunulan "sakîl" tipini ele alacaktır. Çevremizdeki bazı sıkıcı insanların sıkıntıya sokan davranışlarının bir "imtihan gerçeği" olduğu ön kabulü ile hareket edilecek ve onların hangi halleriyle Arap edebiyatındaki "sakîl" karakterine modellik ettikleri ele alınacaktır. Çalışma, sosyal ilişkilerde, sakîl tipini canlandırmamak

Ademoğlunun bir vadi "لَوْ أَنَّ لِإِبْنِ آدَمَ وَادِيًا مِنْ ذَهَبٍ أَحَبَّ أَنْ يَكُونَ لَهُ وَادِيَانِ، وَلَنْ يَمْلَأَ فَاهُ إِلَّا التُّرَابَ دَوْلُوسِ أَلْتَنِ إِلسَا بَرِ إِكْئِيسِنِي إِسْتَر. أونون اءءزُنِي (ءؤزُنِي) انءاك ءوءراك ءوءرور." İfade, lafzı mensûh hükmü bâki bir âyet olarak kabul edilmektedir.

¹⁰ el-Furkân 25/20. وَءَعَلْنَا بَعْضَكُمْ لِبَعْضٍ فِتْنَةً أَتَصْبِرُونَ

ve sıkıntı kaynağı bir tip haline dönüşmemek için bir bakıma âdab/görgü rehberliği yapmayı da amaçlamaktadır. Konu hakkında müstakil çalışması olan Muhammed ez-Zemzemî'nin de belirttiği gibi sakîllerin hallerine ait hikâyeleri okumaktan maksat onların durumuna düşmemek için dikkatli olmaktan ibarettir.¹¹ Yoksa muhitimizde bulunan insanların kusurlarını – sakîl kitapları çerçevesinde- tespit edip onları sakîl olarak nitelendirmek ve istihza etmek maksatlı bir okumanın Sünnet-i Nebeviyece makbul olmadığı aşikârdır.¹² Dolayısıyla makale, Arap edebiyatından sakîl karakterine dair örneklerin seçilmesiyle tasviri yöntemi benimsemiş didaktik bir çalışma olacaktır.

1. Görgüsüzlük Timsali Olarak “Sakîl” Tipi

Arap dilinde ث ق ل maddesi kök anlamı itibariyle bir şeyin ağır olduğunu (hafifin zıddı) ifade etmek için kullanılan lazım/geçişsiz bir fiildir.¹³ Buradan türeyen ثقيل ise sıfat-ı müşebbehe olmakla “ağır” anlamında bir sıfattır. Herhangi bir nesnenin maddi/fiziki/ölçülebilir açıdan ağır olduğunu ifade etmek için kullanılan bu sıfat, mecazî olarak anlam kaymasına uğramış ve kişi hakkında lehte değil aleyhte bir manevi ağırlığı kasteden bir sığata dönüşmüştür. Türkçemizde bir kişi hakkında söylenen “ağır” sıfatı büyük olasılıkla olumlu anlamları ifade etmektedir. Ağırlığı olan kişi, ağır abi, ağır görev ağır iş vb. terkiplerde görüldüğü gibi bu sıfat, mevsufu olduğu kişi/nesnenin taşıdığı özelliğin gücünü vurgulamak için olumlu/lehte anlamlar katmaktadır. Arap edebiyatında ise Türkçedekinin tam aksine “sakîl/ağır” sıfat-ı müşebbehesi mecazî anlamda çoğu zaman olumsuz anlamları ifade etmektedir. Sakîl; davranışlarındaki anlayışsızlık ve kabalık nedeniyle toplum tarafından sevimsiz, antipatik, itici bulunan kimse demektir.¹⁴ Hasan Taşdelen & Şener

¹¹ Muhammed ez-Zemzemî, *Ahbâru' ş- şükâlâ ve'l-müşekkalîn*, (b. y.: 1407), 6.

¹² طَوِي لِمَنْ شَعَلَهُ عَيْبُهُ عَنْ غِيُوبِ النَّاسِ “Kendi kusurları başkalarının ayıplarıyla uğraşmasına mani olan kişiye ne mutlu.” Ebû Bekr el-Beyhâkî, *Şu'abu'l-îmân*, thk. Abdul'alî Abdulhamîd (Bombai: Mektebetu'r-Ruşd, 2003), 7/340 (No. 10079); Ebû Abdullah Muhammed b. Selâme b. Ca'fer b. Alî b. Hakmûn el-Kudâî, *Müsnedu'ş-Şihâb el-Kudâî*, thk. Hamdî b. Abdulhamîd (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1986), 1/358 (No. 613).

¹³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, (Beyrut: Dâru Sâdir, 1414), 11/85.

¹⁴ Şükrü Dinçer, *Bir Mizah Kaynağı Olarak İbn 'Asım el-Endelüsî'nin Hadâiku'l-Ezâhir Adlı Eseri* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 42

Şahin'in ortak yazarlığını yaptıkları bir makalede kelimenin Arap dilinde kazandığı anlamlar şu şekilde özetlenmiştir:

(Bir sebepten ötürü) sevilmeyen, kendisinden hoşlanılmayan, sevimsiz, antipatik, soğuk, itici (kimse);

Hoşsohbet olmayan, muhabbeti tat vermeyen (kişi);

Ortamdaki varlığı başkalarını huzursuz eden (kimse);

Tahammül edilmez, katlanılmaz, dayanılmaz, çekilmez ölçüde (kimse);

Başkalarına yük/külfet olan (kimse);

Kendisinden nefret edilen, iğrenç, menfur (kimse);

(Soru veya istekleriyle) ısrarcı davranan, sıkboğaz eden, bunaltan, İnsanın tepesine binen (kimse).

Sırnaşık, düşüncesiz, vurdumduymaz, davranışlarıyla başkalarını rahatsız ve taciz eden (kimse),

Halden anlamayan, anlayışsız. Algılaması düşük ve kavrayışsız olduğu için muhatabını sıkkan (kimse).

Saf, câhil.¹⁵

Görüldüğü gibi kelimenin hakiki ve mecazî anlamları arasında bariz bir ilişki bulunmaktadır. Sakîl kişi, bulunduğu ortamda muhatap olduğu insanlarda ahlakıyla manevi bir ağırlık hissine sebebiyet vermektedir. Türkçemizde "üzerimde bir ağırlık var" denildiğinde kastedilen anlama benzer bir şekilde sakîl kişi muhataplarında rahatsız edici bir ağırlık hissi uyandırmaktadır.¹⁶Eski zamanlarda tahıl ürünlerini öğütmek için daire şeklinde iki kalın taşı üst üste koyuyorlardı. Arasına koydukları taneleri çevire çevire ezip un haline getiriyorlardı. Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) aktardığına göre sakîl tipler muhatap oldukları insanların sırtında işte o değirmen taşı gibi yük

¹⁵ Hasan Taşdelen & Şener Şahin, "Klâsik Arap Edebiyatında 'Sakîl Tipi' ve Bu Tip Çevresinde Oluşan Edebiyat", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18/2 (2009), 187-188.

¹⁶ Sakîl tipine ait örneklerin bulunduğu nitelikli bir çalışma için bk. Şener Şahin, "Nevâdir Kültüründe 'Sakîl' Motifi ve Bir Sakîl Düşmanı: el-A'meş", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (2010): 121-153.

olmaktadırlar.¹⁷ Uzun süre sırtında fiziki bir ağırlık taşıyan kişi bu ağırlıktan kurtulduğunda nasıl bir hafiflik/rahatlık hissediyorsa sakıl olanın bulunduğu ortamdan ayrılması ile de çevresindekilere öyle bir hafiflik vermektedir.

Yukarıda atıfta bulunduğumuz makale, Arap edebiyatında sakıl tipi çerçevesinde oluşmuş edebi birikime yeteri seviyede yer vermiştir. Bu tipin genel karakterleri ve bu konudaki edebî birikim için ilgili makaleye bakılabilir.

Burada, makalemizin giriş kısmında vurgulamaya çalıştığımız “imtihan” gerçeği ile araştırma konusu olan “sakıl” tipi arasında kurmak istediğimiz ilişkiyi net bir şekilde ifade etmenin zamanı geldi sanırım. Evet, imtihandan ibaret olan hayat sınavının zorlu sorularından birisi olan “insanlar” içerisindeki “sakiller”, bu imtihanın bir ögesidir. Eserinde sakiller hakkında müstakil bir bâb açmış olan el-Yûsûfî'nin (ö. 1102/1691) belirttiğine göre bu tür kimseler, akıl sahibi kimselere en çok zarar veren tiplerdir. Olgun insanların kalpleri üzerinde koca dağlardan da ağır birer yük gibidir onlar.¹⁸ Kaynakların bize aktardığı sakıl tipi; ruhun sıtması,¹⁹ kalplerin musibeti, uğursuz, bereketsiz, gözün içine kaçmış bir cisim yahut ayakkabının içinde insanı rahatsız eden bir çakıl gibidirler.²⁰ Uzaktan görüntüsü ile kalbe batan bir iğne,²¹ gelip oturması ile dert getiren, iç daraltan, bedeni yoran kapkara bir bulut,²² kalkıp gitmesi ile de büyük bir lütuf ve cennet esintisidir.²³ Selim kalpler için sevgilinin ölümü gibi acı verici, seher vakti çökmüş bir kâbus, dertsiz bir illet, uğursuz bir zaman dilimi ve sert kardan daha da soğuk bir beladır.²⁴ Yaz aylarının kavurucu

¹⁷ Cârullah ez-Zemaşerî, *Rabî'u'l-ibrâr ve nuşûşu'l-ahyâr* (Beyrût: Muessesetu'l-Âlemî, 1412), 2/231.

¹⁸ el-Hasen el-Yûsî, *el-Muḥâdarât fi'l-edebi ve'l-luġa*, thk. Muhammed Hacci & Ahmed eş-Şarkâvî (Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2006), 1/601. (2 Cilt)

¹⁹ Ebû Mansûr es-Seâlibî, *Şimâru'l-kulûb fi'l-muḍâfi ve'l-mensûb* (Kahire: Dâru'l-maârif, ts.), 572.

²⁰ Muhammed b. Huseyn el-Âmilî, *Keşkül*, thk. Muhammed Abdülkerîm en-Nemerî (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye1998), 2/120-121.

²¹ Ebû İshâk el-Vatvât, *Guraru'l-ḥaşâişî'l-vâdih* (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye1998), 580.

²² Ebû İshâk el-Husarî el-Kayravânî, *Zehru'l-âdâb ve semeru'l-elbâb*. (Beyrût: Dâru'l-Cil, ts.) 2/189.

²³ Ebû Mansûr es-Seâlibî, *Sihru'l-belâġa ve sirru'l-berâ'a*, thk. Abdüsselâm el-Hûfi (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye1998), 76.

²⁴ Kayravânî, *Zehru'l-âdâb ve semeru'l-elbâb*, 2/190.

sıcaklarında esen çöl rüzgârları gibidirler.²⁵ Rüzgâr estiğinde ferahlık beklenirken çöl rüzgârı ise tam aksine kavurur da kavurur. Sakîl de geldiğinde yahut arayıp sorduğunda da görünüşe göre ziyarettir, hâl hatır sormadır. Fakat aslına bakılırsa çölden gelen bunaltıcı bir sıcak hava dalgasıdır.

Bunların yanı sıra yine kaynaklarda sakîl tiplere karşı duyulan nefreti oldukça aşırı bir üslupla dile getiren yahut edebi ifade gücünü -sakîl taşlamak üzerinden- söz sanatlarıyla göstermek isteyen kimselere ait şiirler de bulunmaktadır. Bu şairler, onların vafında "O, (sakîl) yerine getirilmemiş bir sözden ve güzel bir nimetin bitişinden daha çirkindir. Göze batan bir cisimden daha sevimsiz ve düşman sevindirmekten daha ağırdır.²⁶ Keşke bir saatliğine ölüm meleği olaydım da tüm sakîllerin işini bitireydim."²⁷ gibi ifadelerle edebi üstünlüğünü göstermeye çalışmaktadırlar. Bu tür şiirlerin sahipleri gerçekten de sakîl olarak nitelendirdiği kimselere karşı bu aşırı nefreti taşıyorlar mı bilinmez ama şu var ki ifadeler, şaşırtacak derecede mübalağalı bir anlatımla sakîl tipini gülünç bir hale dönüştürmekte ve tahkirde sınır tanımamaktadır.

وتقيل أشد من ثقل المو... ت ومن شدة العذاب الأليم
لو عصت ربها الجحيم لما كا... ن سواه عقوبة للجحيم

Öyle bir sakîl ki ölümün sıkletinden de ağır cehennem azabından da beter.

Eğer cehennem Allah'a isyan etseydi, (yakmasaydı) cehennem için ondan başka ceza olmazdı.

Şairin abartılı bir şekilde ifade ettiğini gördüğümüz sakîl nefretine göre onlar, cehennemden bile daha büyük bir cezadır ki cehennem de isyan etse sakîller ile cezalandırılacaktır. Abartı bununla da kalmayıp sakîlleri Âdemoğlunun başına gelebilecek en büyük bir bela olarak tasvir eder:

²⁵ Zemahşerî, *Rabî'u'l-ibrâr ve nuşûsu'l-aḥyâr*, 2/232.

²⁶ Yûsî, *el-Muḥâḍarât fi'l-edebi ve'l-luġa*, 1/610.

²⁷ Muhammed İbnü'l-Merzubân, *Zemmu's-şükâlâ*, thk. Muhammed Hüseyin el-A'racî (Almanya: Mensûrâtu'l-Cemel, 1999), 95.

لو كان يدري أنه خارج ... منلك من إحليله لاخصى

Eğer Âdem senin gibi birinin (sakîlin) kendi zürriyetinden geleceğini bilseydi kendini hadım ederdi.

Bu beyte benzer bir başka şiiri de hicvi komediye dönüştürmektedir:

لو كان آدم عالماً غيباً بأن ... ستكون من أولاده فيما غير
لأبان حقاً بالطلاق ثلاثة ... وأبى لأجلك أن يكون أبا البشر

Eğer Âdem ileride senin gibi bir evladı olacağını gayptan bilseydi

üç talakla eşini boşar, senden dolayı insanlığın babası olmaktan imtina ederdi.²⁸

Klasik kaynaklardan yola çıkarak sakîl ünvanı altında genel hatlarıyla çerçevesini çizdiğimiz bu tip, her daim hayatın bir parçası olarak “ağır” soruları veya davranışları ile karşımıza çıkacak -kaçınılması mümkün olmayan- bir imtihan vesilesidir. Râgıb el-İsfahânî'nin (ö. 502/1108) aktardığına göre adamın biri bir ihtiyaçtan dolayı birinin yanına gitmek zorunda kalmıştır. Bir arkadaşına “Beraber gidelim.” diyerek kendisine refakat etme talebinde bulunduğunda arkadaşı şöyle demiştir: *Beni mazur gör lütfen. O çok sakîl, sevimsiz ve iğrenç bir adamdır. Arkadaşı ise sakîl kimselerin hayatta müstağni kalınamayacak kadar çok olduğunu ve ister istemez onlarla karşılaşıldığını ifade etmek için şu çarpıcı ifadeleri söylemiştir: Muhterem kardeşim. Onu günde iki kez gittiğin tuvalet farz et.²⁹ Görüldüğü gibi burada sakîl tipi, tuvalete benzetilmektedir.*

Sakîl her ne kadar sevimsiz, itici ve bunaltıcı bir şahsiyet de olsa neticede elindeki mesleği, sahip olduğu imkânları yahut akrabalık bağları gibi nedenlerden dolayı kendisine ihtiyaç anında ister istemez başvurulacak kimseler olabilmektedir. Bu durumda yukarıda denildiği gibi onlara tahammül etmek için sabırlı olmak gerekmektedir. Yoksa sakîl tipine karşı esas olan Hz. Ömer'in tavsiye ettiği gibi olmalıdır. Zira o şöyle demiştir: Kalplerinizin

²⁸ Yûsî, *el-Muḥâḍarât fi'l-edebe ve'l-luğa*, 1/608.

²⁹ Râgıb el-İsfahânî, *Muḥâḍarâtu'l-üdebâ ve muḥâverâtu's-şu'arâ ve'l-bülegâ* (Beyrut: Şeriketu Dâru'l-Erkâm, 1420), 1/302.

buğz ettiği/sevmediği kişilerden uzak durun/sakinin.³⁰ Diğer taraftan çevresi sakîl tiplerle çevrili olan kimselerin yalnız kalma korkusundan dolayı kendilerini onlarla birarada olmak zorunda hissetmesi de sağlıklı değildir. Nitekim İbn Mes'ûd'un şöyle dediği nakledilir: "Cemaat insanların çokluğunda değildir. Kim hak üzere ise o bir cemaattir. Tek başına da olsa."³¹ İbn Mes'ûd'un bu sözünden anlaşıldığı kadarıyla çevremi genişleteyim, yalnız kalmayayım endişesi taşıyarak olur olmaz sevimsiz tiplere iltifat etmeye gerek yoktur. Kişi sağlam bir karaktere sahip olduğu sürece hayat onun karşısına samimiyete değer kıymetli şahsiyetleri çıkaracaktır.

Burada evrensel bir kimliği olan "sakîl" tipine ait karakteristik özelliklerin, sosyal ilişkilerimizde nasıl yansıdığını da ele almak istiyoruz. Çalışma bu yönüyle ahlakîyata dair Klasik Arap edebiyatından içtimai notlar tutmaya çalışacaktır. Bu makalenin, sakîl bir tip çerçevesinde tespit edilen özelliklerin çevremizde kime tekabül ettiği ve kimlerin sakîl kapsamına girdiği gibi bir merakın değil, sakîl duruma düşmemek için hangi tutum ve davranışlardan uzak durmak gerektiği şeklinde bir kaygının mahsulü olduğunu belirtmek gerekir.

2. Sakîl Tipine Ait Özellikler

2.1. Sakîl Olduklarını Bilmemeleri

Her şeyden önce özellikle belirtmek gerekir ki Arap edebiyat kaynaklarında sakîl bir kişinin en bariz özelliklerinden birisi ve belki de birincisi olarak şu zikredilmektedir: "Sakîl, sakîl durumuna düşmekten hiç kaygı duymayan kişiye denir."³²

Burası gerçekten de sakîlliğin en can alıcı, çarpıcı özelliğini teşkil etmektedir diyebiliriz. Zira sosyal ilişkilerinde karşı tarafın duygu durumunu hiç önemsemeden dilediği gibi konuşan ve tavır takınan bir kişi hakikaten de pervasız, fütursuz, düşüncesiz halleri ile büyük ihtimalle rahatsızlık veren sakîl bir tip olacaktır. Zira insanlar simaca birbirinden farklı yaratıldıkları gibi karakter bakımından da her biri ayrı ayrı birer dünyadır. İlgileri, merakları, korku ve endişeleri vb. birçok açıdan her bir insanın kendine

³⁰ Ebû Mansûr es-Seâlibî, *Kitâbu'l-i'câz ve'l-îcâz*. (Kâhire: Mektebetu'l-Kur'ân, ts.), 33.

³¹ Zemahşerî, *Rabî'u'l-ibrâr* 2/247.

³² İbnü'l-Merzubân, *Zemmu' ş-sûkalâ*, 53.

mahsus bir duygu dünyası vardır. Bundan ötürü sosyal ilişkileri sağlıklı yürütebilmek ve başkalarına rahatsızlık verecek hallerden sakınmak için toplumun her bir ferдинin bir diğerine karşı ilişkilerinde ihtiyat/tedbir/sakınma/dikkatli olma gibi vaziyetleri her daim bulunmalıdır. Muhatabının o anlık yahut genel ahvalini hiç düşünmeden ve sıklet/ağırılık vereceği endişesi taşımadan tavırlar sergileyen kimseler farkında olmadan sakîl duruma düşmektedir. Bunun çare-i yegânesi kişinin beşerî ilişkilerinde sürekli karşı taraf üzerinde “sıklet/ağırılık” verecek tavırlara düşme kaygısı taşımasıdır. Özetle ifade edecek olursak, “Acaba rahatsızlık verir miyim?” endişesi taşımayan kişi büyük olasılıkla muhataplarına rahatsızlık vermekte ve sakîl bir hale düşmektedir. Bunu teyit etmek için yine Arap edebiyatı kaynaklarında geçen bir ifadeye yer vermek uygun olacaktır: Her kim ki sakîl olmaktan korkarsa o kişi sakîl değildir.³³

2.2. Gereğinden Fazla Oturmaları

Sakîl tipine ait diğer bir özellik ise onların ziyaret anlarında kendini göstermektedir. Sosyal bir varlık olan insanın temel ihtiyaçlarından birisi de karşılıklı ziyaret ve hasbihal etmeleridir. Fakat her ihtiyaçta olduğu gibi ziyaretlerin de ifrat ve tefriti olabilmektedir. Hz. Peygamber (a.s.m.) “*Seyrek ziyaret et ki muhabbetin artsın.*”³⁴ buyurarak ziyaretin de bir adabı olduğunu ifade etmiştir. Hatta tefsirlerde el-Ahzâb sûresi 53. âyetin nüzul sebebinin ziyaret adabı bilmeyen “sakîl tipler” olduğu söylenmektedir:³⁵

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلَى طَعَامٍ غَيْرٍ نَاطِرِينَ إِنِهَا وَلَكِنْ إِذَا دُعِيتُمْ فَادْخُلُوا فَإِذَا طَعَمْتُمْ فَانْتَشِرُوا وَلَا مُسْتَأْنِسِينَ لِحَدِيثٍ

“Ey iman edenler! Peygamberin evine size yemek için izin

³³ İbn Kuteybe ed-Dineverî, ‘*Uyûnu’l-ahbâr* (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1418), 1/127

³⁴ Ebu’l-Kâsim et-Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebir*, thk. Hamdi b. Abdulhamîd (Kahire: Mektebetu İb-nTeymiye, 1994), 13/70.

³⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an haqâ’iki gâvâmi’i’t-tenzîl ve ‘uyûni’l-eķâvil fi vücûhi’t-te’vîl* (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-Arabî, 1407), 3/555; Bikâî, *Naẓmü’d-dürer fi tenâsübi’l-âyât ve’s-süver* (Kahire: Dâru’l-Kitâbi’l-İslâmî, ty.) 15/392; Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-beyân ‘an tefsîri’l-Kur’ân*, thk. Ebû Muhammed b. Âşûr (Beyrut: Dâru İhyâi’-Turâsi’l-Arabî, 2002), 8/59.

verilmediği vakit asla girmeyin, fakat çağrıldığınızda -erkenden gidip yemeğe hazırlanmasını beklemeksizin- girin, yemeğinizi yiyince hemen dağılın, söze dalıp oturmayın."

Evet, tekrar edecek olursak فَإِذَا طَعِمْتُمْ فَأَنْتَشِرُوا وَلَا مُسْتَأْنِسِينَ حَدِيثٍ "yemeğinizi yiyince hemen dağılın, söze dalıp oturmayın." âyetinde ilahi ikazın nüzulü bazı sakîl tabiatlı kimselerin ziyaret âdabına müraat etmemesi olmuştur. Görüldüğü gibi Allah, ziyareti sıklete, hoş sohbeti eziyete ve muhabbeti de işkenceye çeviren bir görgüsüzlüğe müsaade etmemektedir.

Arap edebiyatında türlü türlü sevimsizlikleriyle tasvir edilen sakîl tiplerin bir özelliği de işte bu ziyaret adabındaki edepsizliklerinde tezahür etmektedir. Onların bu halden anlamaz kaba halleri şu şekilde ifade edilmiştir:

عيادة الثقلاء أشد على العليل من علته، لأنهم يبيتون في غير وقت، ويطيرون الجلوس.

*"Sakîllerin hasta ziyaretleri hastaya hastalığından daha şiddetli bir hal getirir. Zira onlar vakitsizce çıkıp gelirler ve oturmayı da uzatıp dururlar."*³⁶

Diğer bir hikâyede bir hastanın yanına sakîlin biri ziyaret için gelir. Uzun süren ziyaretin ardından adet olduğu üzere ziyaretçi hastaya şikâyetinin ne olduğunu sorar: Durumdan muzdarip olan hasta şöyle der: "Yanımda böyle oturup durmandan şikâyetçiyim."

İster sağlıklı olsun ister hastalıklı ziyaretlerde makbul olanın kısa olması gerektiği bilinen bir husustur. Ancak şu var ki kısa ve uzunluktan maksadın ne olduğu yahut sürenin zaman dilimi açısından ne kadar süreye tekabül ettiği gibi konular görecelidir. Dostları, hastaları ziyaret için uygun süre şu kadar dakikadır gibi kesin bir zaman belirlemek tabi ki mümkün değildir. Burada Arap edebiyatı kaynaklarında zikredilen şöyle bir tavsiyeye kulak vermek faydalı olacaktır: "Doğruluğu ve yanlışlığı hususunda kuşkuya kapıldığın meselelerde hakkı, ifrat ve tefrit arasında bulacaksın."³⁷ Dolayısıyla ziyaretin aşırı kısa ve aşırı uzun olan

³⁶ Seâlibî, *Kitâbu't-tem şîl ve'l-muḥâdara*. (B.y., ed-Dâru'l-Arabiyye li'l-Kitâb, 1981), 34

³⁷ İbn Abdilberr en-Nemeri, *Behcetü'l-mecâlis ve 'unşu'l-mucâlis*, thk. Muhammed Mursi el-Hûlî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.) 2/584.

muhtemel sürelerinin orta kararını tercih etmek en münasip olanıdır denilebilir.

Sakîl tiplerin uzun oturmalarında elbette ki dünyevi, uhrevi herhangi bir fayda beklenmemektedir. Onlar geldikleri zaman ya birini çekiştirmek yahut malayani boş sözlerle zamanı heder etmek niyetinde oldukları için hemen kalkıp gitmek istemezler. Halife Me'mûn (ö. 218/833) sakîl tabiatlı kimselerin oradan buradan toplayıp getirdikleri sözlere itibar etmemek lazım geldiğini şöyle ifade etmektedir:

من نم في الناس لم تؤمن عقاربه على الصديق ولم تؤمن أفاعيه

كالسيل بالليل لا يدري به أحد من أين جاء؟ ولا من أين يأتيه

*İnsanlar içinde laf taşıyanların, arkadaşına getireceği
akrepler ve yılanlardan emin olunamaz.*

Onların durumu, gece gelen sel felaketi gibidir.

Nereden geldiğini ve nereden geleceğini kimse bilemez.³⁸

Sakîlleri yanlarında akrep ve yılan getiren habis kimseler olarak gören Halife onlarla mümkünse sohbet edip durmamak lüzumunu hatırlatmaktadır. Zira onlarla sohbet ne kadar uzun süreli olursa dillerinden dökülecek gıybet ve malayani sözler de o kadar çok olacaktır. Zira bu tür sakîl tabiatlı kimselerin başkaları hakkında söyleyecek epey bir malzemesi kesinlikle vardır. Yine sakîllerden çok çekmiş birine benzeyen İbn Dureyd (ö. 321/933) onların bu hasis hallerini şöyle ifade etmektedir:

وقد لرموا معنى الخِلافِ فكلُّهم إلى نحو ما عاب الخليفة ما نل

*İsrarla muhalefet etmeye takılmışlar; hepsi de insanları
ayıplamaya meyilliler.*

وليسَ إمرؤٌ منهم يَنجِ مِنَ الأذى ولا فيهمُ عن زَلَّةٍ مُتَعَاوِل

³⁸ Osman b. Abdilazîz b. Mansûr et-Temîmî, *Fethu'l-ḥamîd fî şerḥi't-tevhîd*, thk. Suûd b. Abdilazîz, Huseyin b. es-Sâ'dî (Mekke: Dâru âlemi'l-fevâid,1425), 1128.

*Onların ezasından kurtulacak kimse yoktur. Kimsenin hatası da gözlerinden hiç kaçmaz.*³⁹

2.3. Boş Konuşmaları

Kişinin gereksiz yere anlamsız konuşmasının ne kadar zararlı olduğu hususunda âyet ve hadislerde o kadar çok vurgu yapılmıştır ki bunlar artık lafzen olmasa da manen Müslüman toplumların atasözleri haline gelmiştir. Söz gümüşse sükût altındır, ya hayır söyle ya sus, kabilinden sözler aynı hakikatin farklı ifade çeşitleriyle söylenmiş halidir. Sakîl tiplerin dillerinden emin olunmaz. Dolayısıyla görülür görülmez kendilerinden kaçılır. Ya can sıkacak şeyler söyleyeceklerdir yahut boş laflarla ömür sermayesini tüketeceklerdir. Klasik Arap edebiyatı kaynaklarında onların konuşma adabından mahrum görgüsüz halleri altı çizilerek tasvir edilmektedir. Sakîllerin nerede nasıl konuşacaklarını bilmeyen boşboğaz ve avam tabiriyle zevzek, çeneleri sadece muhatap oldukları insanları değil aynı zamanda gazab-ı ilahiye de celp eden iğrenç bir alete dönüşmektedir. İbnu Abdilberr'in (ö. 463/1071) naklettiğine göre İbrâhim en-Nehâî (ö. 96/714) konu ile alakalı olarak boşboğaz sakîl tipleri şöyle uyardırmaktadır: "Adamın biri bir grup kimseyle beraber oturur; Allah'ın gazabını celp edecek bir laf söyler. Onun bu sözünden dolayı Allah gazaba gelir, onu ve onun çevresindekileri de saracak şekilde bir bela hepsini kuşatır."⁴⁰

Belki de en-Nehâî'nin bu ifadelerinde söz konusu olan "gazaba uğrama" korkusu, sakîl tiplere karşı ulema ve üdeba arasında oldukça ağır bir tikslenme hissi uyandırmıştır. Muhtemeldir ki bu his saikiyle sakîller aleyhinde söylenmiş pek çok söze rastlanılmaktadır. "Sakîle bakmaktansa kör olmayı tercih ederim. Sakîl ruhuma fil leşinden daha ağırdır." kabilinden sözler "sakîl" tipinin şahsi bir ruhi rahatsızlık uyandırıyor olmasının da ötesinde gazab-ı ilahiye sebep olabileceği kaygısından olmalıdır.

Sakîl tipini içtimai bir illet olarak görüp onun hakkında müstakil bir eser telif eden ilk edebiyatçılardan olan İbnü'l-Merzubân'ın (ö. 309/922) *Zemmu's-sükelâ'*sında yer verilen bir anekdot bu tipin sadece konuşmak için konuştuklarını ve olur

³⁹ Ebû Bekr Muhammed b. Hasen İbn Düreyd, *Dîvânu İbn Düreyd*, thk. Omar b. Sâlim (Dubai: Matbatu Cûlden Sîti, 2012), 25.

⁴⁰ İbn Abdilberr, *Behcetü'l-mecâlis*, 1/50.

olmaz şeyleri mevzubahis ettiklerini göstermektedir.

Ahnef b. Kays'ın (ö. 67/686-87) yanına gelen bir adam daha önce hiç zina ettin mi diye sorar. Ahnef bu soru karşısında doğru olanı yapar ve susar. Adam aynı soruyu tekrar sorar. Ahnef bu kez "Müslüman olduktan sonra hiç zina etmedim." cevabını verir. Aynı adam daha sonra Ahnef ile karşılaştığında kendisini tanıyıp tanımadığını sorunca "Evet seni tanımaz mıyım? Sen, kötü bir arkadaşsın (جليس سوء), diyerek adamın hatasını suratına çarpmıştır.⁴¹

Bu rivayette Ahnef b. Kays adam hakkında "sakıl" sıfatını kullanmamıştır. Ancak gördüğümüz gibi İbnü'l-Merzubân, Kays ile söz konusu adamın aralarında geçen diyalogu sakilleri yerdiği kitabına almış ve böyle bir davranışın da sakillik olduğunun altını çizmiştir. Hakikaten de kim olursa olsun herhangi bir kişiye hele hele zina gibi büyük bir günahı işleyip işlemediğini sormak en ılımlı ifadeyle çirkin bir sakilliktir. Ahnef'e gelen bu adam, farkında ya da değil, onun günah işleyip işlemediğini sormakla çirkin bir sakillik içerisine düşmüştür.

Sakıl tipinin boş konuşmalarına bir örnek de sakıl düşmanı addedilen A'meş (ö. 148/265) hikâyelerinde geçmektedir.

Bir gün (sakıl) bir adam, A'meş'e (nefis) bir karpuz ikram etmiş. Ertesi gün adam, A'meş'le karşılaşınca sormuş: 'Ebû Muhammed! Karpuz nasıldı?', A'meş yanıt vermiş: '(Çok) güzel'. Adam yeniden sormuş: 'Güzel miydi?', A'meş yine cevap vermiş: 'Güzeldi'. Adam üçüncü defa, bu sefer 'Karpuz hoşuna gitti mi bâri?' diye sormuş. Bunun üzerine A'meş patlamış: "Kes artık sormayı, yoksa karpuzu suraya kusacağım!"⁴²

2.4. Yapmacık, Suni Davranışlara Eğilimli Olmaları

İnsanları sevimsiz kılan hallerden birisi de olduklarından farklı şekilde davranmaya çalışmalarıdır. Osmanlı Türkçesinde tasannu ve tekellüf gibi kelimelerle ifade edilen bu yapmacık davranışlar belki de kişinin sevimsiz, itici hale gelmesinin en belirgin âmilleri arasında yer alır. Âyetin ifadesiyle Hz. Peygamber (a.s.m.), وَمَا أَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ "Ve ben olduğundan başka türlü

⁴¹ İbnü'l-Merzubân, *Zemmu' ş- şükalâ*, 110.

⁴² İbnü'l-Merzubân, *Zemmu' ş- şükalâ*, 94-95. (Çeviri Şener Şahin'e aittir.)

görünenlerden de değilim."⁴³ diyerek risaletin tekellüften uzak, hasbi ve samimi bir halle ifa edildiğini dile getirmiştir. Said Nursi'nin de dediği gibi fitrat, fitri ve layık olmayan şeyi reddedip attığı için⁴⁴ bu türden sunilikler beşeri ilişkilere soğukluk vermekte ve sakîl oluşun sebeplerinden birini teşkil etmektedir. Kişinin bedeni karakterini gizleyebilecek kadar kesif değildir. İnsanın davranışları, sözleri hatta mimikleri onun iç dünyasındaki duygu ve niyetlerini çabucak açığa çıkararak saydamlıktadır. Dolayısıyla içinde taşıdığı ve ayan beyan ortada olan karakterini tam aksi davranış ve sözlerle gizlemeye çalışan kişi çevresindekilerde güvenmeme, soğuk durma hatta mümkünse uzaklaşma eğilimi uyandırır. Muallaka sahibi Zühayr b. Ebî Sülmâ (öl. M. 609) tekellüf sahibi yapmacık davranışlarda bulunan ve gizlendiğini sanan kimseleri şöyle uyarmaktadır:

ومهما تكن عند امرئ من خليقة ... وإن خالها تخفى على الناس تعلم

*Kişinin nasıl fena bir ahlaki varsa ve de onun, ne kadar
İnsanlardan gizli kalacağını zannetse de o, bilinir.*⁴⁵

Diğer bir Arap şairi ise göstermelik davranışları şeffaf bir elbiseye benzetmektedir:

ثوب الرياء يَشْفُ عَنْ مَا تَحْتَهُ ... فَإِذَا التَّحَفْتُ بِهِ فَإِنَّكَ عَارِي

Riyya elbisesi şeffafça altındaki gösterir.

*Onu üstüne sardığın zaman bil ki çıplaksın.*⁴⁶

Araplar sakîl tipine duydukları nefretten dolayı adeta ne diyeceklerini bilememişler, onları nitelerken gerçekten de gülünç sayılabilecek tabirler üretmişlerdir. Ezcümle bir Arap meseli şöyle der: *الثَّقِيلُ إِذَا تَخَفَّ صَارَ طَاعُونًا* Yani; "bir sakîl hafif olmaya çalışırsa taun olur."⁴⁷ Arap örfünde "hafif" tabiri mecazi olarak sakîl oluşun tam aksine kullanılmaktadır. Çevresindekileri varlığıyla rahatsız eden

⁴³ Sâd 38/86.

⁴⁴ Said Nursi, *Sözler* (İstanbul: Envar Neşriyat, 1991), 358.

⁴⁵ Ebû Muhammed Abdullah b. Muslim, İbn Kuteybe, *'Uyûnu'l-ahbâr*. (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, 1418), 2/8.

⁴⁶ Hüseyin b. Muhammed el-Mehdî, *Şaydu'l-efkâr fi'l-edebi ve'l-ahlâk ve'l-hikemi ve'l-emşâl*. (Yemen: Dâru'l-kitâb, 2009), 2/247.

⁴⁷ Ebû'l-Feth Bahâüddîn Muhammed b. Ahmed b. Mansûr el-İbşîhî, *el-Müstetraf*. (Beyrut: Alemu'l-Kutub, 1419), 38

değil onlara huzur veren kimselere “hafif” denilmektedir. Eğer hakikaten de sakîl olan birisi tasannu ve tekellüfe girerek hafifmiş gibi davranırsa bu durumda onun ağırlığı daha da artacak hatta bir veba bir taun haline dönüşecektir.

Klasik Arap edebiyatı kaynaklarında tasannu ve tekellüften uzak kalmanın önemini vurgulamak için pek çok şey söylenmiştir. *el-İkdu'l-ferîd* adlı meşhur ansiklopedik eserin sahibi İbn Abdirabbih (ö. 328/940) “*Kişinin Mizacından Olmayan Şeyler Hususunda Tekellüfe Girmesi*” başlıklı bir bâbda bu sadette çok etkileyici şiirleri bir araya getirmiştir. Bunların bir kaçına değinmek faydalı olacaktır:

Ebu'l-Fadl adında bir kişi cömertlikte aşırıya gittiği konusunda kınanmaktadır. Hâlbuki cömertlik Ebu'l-Fadl'ın karakteridir. Tasannu eseri olarak kendisini cömert göstermeye çalışan birisi değildir. Huzeyme adında bir şair Ebu'l-Fadl'ın bu halini teşbih-i zımnî kullanarak şöyle savunmaktadır:

يَلَامُ أَبُو الْفَضْلِ فِي حَوْدِهِ وَهَلْ يَمْلِكُ الْبَحْرُ إِلَّا يَفِيضًا

Ebu'l-Fadl cömertliğinden dolayı kınanmakta;

*Hâlbuki taşmamak denizin elinde mi?*⁴⁸

Denizin fitratında her daim dalgalanmak, coşkun bir halde kıyıya kayalıklara çarparak adeta kaynamak bulunduğu için ister istemez sahillere taşmak zorunda kalmaktadır. Ebu'l-Fadl denilen kişi de deniz gibi bir karaktere sahiptir. Elinde avucunda ne varsa başkalarına dağıtmak denizin kaynayıp coşması gibi içinden gelmektedir; tekellüften uzaktır.

Arap şiirinin etkileyici beyan üslubu ve hayal gücünü yansıtan diğer bir şiir de “tekellüften uzak olma” temasını istiare-i temsiliyye kullanarak şu şekilde dile getirmektedir:

تَعَوَّدَ بَسَطَ الْكَفِّ حَتَّى لَوْ أَنَّهُ تَنَاهَا لَقَبِضٍ لَمْ تُجِبْهُ أَنَامِلُهُ

Cömertlikle avuçlarını açmaya öylesine alışmış ki;

*Avcunu kapatmaya çalışsa parmakları onu dinlemez.*⁴⁹

⁴⁸ Ahmed b. Muhamed İbnu Abdirabbih, *el-İkdu'l-ferîd*, thk. Müfid Muhammed Kumeyha. (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1983), 2/320.

⁴⁹ İbnu Abdirabbih, *el-İkdu'l-ferîd*, 2/320.

Ebû Temmâm'a (ö. 231/846) nispet edilen bu şiirde şair halifeyi cömertlik sıfatıyla överken kullandığı anlatım üslubu oldukça zariftir. Sahavet ve alicenaplık onun fitratına öylesine işlemiş bir ahlakıdır ki parmakları ile avuçlarını kapatmak istese de parmaklar kapanmayacak, eli öyle hep açık kalacaktır.

Diğer bir şiir ise yukarıdaki cömertliğin aksine cimri kişinin eli sıkı halini gülünç bir tasvirle şöyle hicvetmektedir:

وقف أطرافهم قبضها فان طلبوا بسطها تنكسر

Avcu parmak uçlarını öylesine sıkı ki;

Onları açmak isteseler parmakları kırılır.⁵⁰

Kişi karakteri dışında bir davranış sergilemek için ne kadar da çaba sarf etse eninde sonunda aslına rücu etmek zorunda kalacaktır. Su ısıtılrsa da kısa bir süre sonra kendi ortam sıcaklığına geri dönecektir. Acı bir ağaç balla sıvansa da yine vereceği meyve acı olacaktır. İmam Câ'fer-i es-Sâdık (öl. 148/765) gerçek karakterini yapmacık tavırlarla perdelemeye çalışan "sakîl" kimselerden şikâyetini şu şekilde dile getirmektedir: "Bana en sakîl gelen kardeşlerim bana karşı tekellüfe girenlerdir ve ben de onlardan sakınırım. Kalbime en hafif gelenler ise yanlarında sanki tek başımaymışım gibi kendimi rahat hissettiğim kimselerdir."⁵¹ Tekellüflerle zorla ayakta tutulmaya çalışılan böyle bir dostluğun kalbe yük olacağı ve gereksiz yere mizaçları zorlamanın anlamsız olduğu İmam-ı Şâfiî'nin de vurguladığı bir husustur:

إذا لم يكن صفو الوداد طبيعاً فلا خير في ودّ يحيى تكلفاً

Eğer dostluğun samimiyeti içten değilse

Yapmacık olan böyle bir dostlukta hayır yoktur.⁵²

Tekellüflü yapmacık davranış sahipleri bu tutumlarıyla çevresindekilere sevimli görünmeye hatta dostluklarını daha kalıcı ve daha sıcak tutmaya çalıştıklarını sanırlar. Hâlbuki Fudayl b. İyâz (ö. 187/803) bu tür yapmacık tavırların dostlukların sıcaklığına

⁵⁰ İbnu Abdirabbih, 'İkdu'l-ferîd, 2/320.

⁵¹ Ebû Hâmid el-Gazâlî, *İhyâ-u 'ulûmi'd-dîn*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 2/189.

⁵² Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *Dîvânü'l-İmâmi's-Şâfiî*, yh. Muhammed İbrâhîm Selîm (Kahire: Mektebetu İbn Sînâ, ts.), 141.

zarar verdiğini şu şekilde ifade etmektedir: “İnsanlar birbirleriyle tekellüften dolayı gelmez gitmez oldular. Zira biri kardeşini ziyaret eder ve ona tekellüfte bulunur. Bu durum onları birbirinden ayırır.”⁵³

Olduğundan “daha” farklı görünmeye çalışmanın kendini gösterdiği diğer bir tekellüflü hal de konuşma tarzında ortaya çıkmaktadır. Kişi -ya özentisi ya da eziklik gibi nedenlerden ötürü-bazen olduğundan daha fasih, daha edip, daha bilgili vb. görünmek için henüz ulaşamadığı seviyelerin dili ile konuşmaya çalışır. Tabi ki bu da yukarıda bahsedildiği gibi kişinin dinleyiciler tarafından soğuk karşılanmasına sebebiyet vermektedir. Zira bu tür haller muhatapta -aldatmaya çalışıyor- hissi uyandırmakta ve güveni sarsmaktadır. Bu ise müminin, *elinden ve dilinden başkalarının emin olduğu*⁵⁴ vasfı ile tamamen ters düşmektedir. Konu ile alakalı olarak Hz. Peygamber (a.s.m.) şöyle buyurmaktadır: *وإن أبغضكم إلي، وأبعدكم مني يوم القيامة: الثرثرون، والمتشدقون والمتفيهقون* “En sevmediğim ve kıyamet gününde benden en uzak kalacak olanlarınız da, gevezeler, avurtlarını şişirip (küstahça) konuşanlar ve bilgiçlik taslamak için kibirlenerek laf kalabalığı eden kimselerdir.”⁵⁵

Sonuç

İnsanlar terk edip gitmediği sürece yeryüzü temiz bir yer olmayacak demiş büyük bir Arap şairi. Belli ki bu şiiri söylemesine sebep kimseler varmış etrafında. Hangimizin yok ki? İnsanları yoktan var eden, tüm nefisleri ve nefesleri kudret elinde tutan Allah, Kur’ân’ında defalarca onlardan “nankör” diyerek bahsetmiyor mu? Fakat yine de görüyoruz ki -bir hikmete binaen-insanların kötülüklerine, nankörlüklerine galebe eden ilahi bir sırdan dolayı yaratılış devam etmektedir.

Bu makalede Arap edebiyatında oldukça sevimsiz bir tip olan “sakîller” üzerine odaklandık. Ahbâr ve muhâdarât denilen hikâye

⁵³ Gazâlî, *İhyâ-u ‘ulûmi’-d-dîn*, 2/189. إنما تقاطع الناس بالتكلف، يزور أحدهم أخاه فيتكلف له، فيقطعه ذلك.

عنه

⁵⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi’u’s-şâhîh*, nşr. Muhammed Zühayr b. Nasr (b.y.: Dâru Tavki’n-Necât, 1422/2001), “İmân”, 2 (No. 10).

⁵⁵ Muhammed b. İsâ et-Tirmîzî, *Sünen-i Tirmîzî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Mısır: Şeriketu Mektebetu ve Matbaatu Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1975), 4/370 (No. 2018). Çeviri, 283 M. Emin Özafşar ve Bünyamin Erul’a aittir.

koleksiyonlarında, yeryüzünde sakîl tipinin var oluşundan son derece rahatsızlık duyan kimselerin şikâyetlerini dinledik. Onları - kendi ölümüne de mal olsa- yok etmeyi arzulayanları mı görmedik. Cehennemi bile isyanından dolayı sakîllerle cezalandırmayı hayal edenlere mi rastlamadık. Neler neler... Kimi zaman sakîle karşı kin, öfke, nefret ne varsa kusan metinler, kimi zaman da onlara sempati uyandıracak derecede komediye dönen tuhaf betimlemeler. Fakat şu var ki sakîl tipi her ne kadar sevimsiz, itici ve soğuk tutumlarıyla vasfedilse de şunu anlıyoruz ki onlar, şu hayat imtihanının bir parçasıdır.

Bu çalışmada sakîl tipi sadedinde müstakil kitaplar telif eden, eserlerinde onların ahbâr ve ahvallerine dair bâb başlıkları açan müelliflerin söylediklerine daha doğrusu naklettiklerine kulak verdik. Şunu gördük ki bu müellifler, "sakîl karakteri" betimlemeleriyle okuyucularını sadece onların tuhaf özellik ve halleriyle eğlendirmeyi yahut böyle bir kitleye nefret uyandırmayı amaçlamamışlardır. Sakîlin kendi sıkletinden habersiz oluşu ve fütursuz bir şekilde sakîllğine devam ettiği gerçeğini göz önünde bulundurmuşlar ve onları içine düştükleri itici vaziyete karşı haberdar etmek istemişlerdir. "İnsanlar sizin bu hallerinizden çok rahatsızlar." şeklindeki bir mesajı onların duymasını ümit etmişlerdir. Diğer taraftan onlar, görünüşe göre zararsız ve önemsenmeyen bazı sakîlce tavır ve sözlerin başkalarında ne derece büyük bir ağırlık ve rahatsızlık uyandırdığına dair bilinçlendirme arzusundadırlar. "Allah'ın en sevmediği kimselerin insanların en sevmediği kimseler olduğu" hadisini metinlerinin ilk başına koymakla, sakîllik meselesinin ilahi buğza neden olabileceği uyarısında bulunmaktadırlar. Sakîllğin türlü türlü halleriyle adeta resmini çekip kitaplarının satır aralarına soğuk ve itici davranışların insanlarda uyandırdığı ağırlığı birer karikatür gibi yerleştirmektedirler. Görgüsüz davranışlarda bulunma istidadı bulunan kimselere bu karikatürleri gösterip "dikkatli olun" hatırlatması yapmaktadırlar. Dolayısıyla beşerî ilişkilerde yapılacak bazı hataların ve huzursuz edecek kimi söz ve tavırların ciddiye alınmasında bu tür eser ve başlıkların önemli bir katkısı olabileceği söylenebilir. O halde nesilden nesile aktarılan gelen bu tür eserleri sadece güldürmek, eğlendirmek maksatlı "hikâye koleksiyonu" olarak değil, ikaz edici, rehberlik amaçlayan ve sonuç itibarıyla toplumsal bir islahı amaçlayan ciddi *edep* kaynakları şeklinde düşünmek daha uygun olacaktır. Bu eserlerdeki "sakîl"

karakterine ait özelliklerin, “âdâb” denilen görgü kurallarını gelecek kuşaklarda perçinleştirmek için Türk örfüne uygun bir biçimde tercüme ve tasnifinin yapılmasının faydalı olacağı muhakkaktır. Bu suretle edebiyat ve edep arasındaki kök bağ da net bir şekilde tecelli edecektir. Kişinin hangi davranış ve sözleriyle çevresine “ağır” geldiğini gösterebilme amacıyla, bu tür Arap edebiyatından “sakıl tipi seçkilerinin” özellikle ilköğretim çağlarında okutulması bu çalışmanın bir tavsiyesidir.

Kaynakça

- Âmilî, Muhammed b. Huseyn. *Keşkül*. thk. Muhammed Abdülkerîm en-Nemerî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1998.
- Beyhâkî, Ebû Bekr. *Şu'abu'l-îmân*. thk. Abdulâlî Abdulhamîd. 14 Cilt. Bombai: Mektebetu'r-Ruşd, 2003.
- Bikâî, Burhâneddîn. *Nazmü'd-dürer fî tenâsübi'l-âyât ve's-süver*. 22 Cilt. Kahire: Dâru'l-kitâbi'l-İslâmî, ts.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-şahîh*. nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. 9 Cilt. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001.
- Dinçer, Şükrü. *Bir Mizah Kaynağı Olarak İbn Âsım el-Endelüsî'nin Hadâiku'l-Ezâhir Adlı Eseri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Gazâlî, Ebû Hâmid. *İhyâ-u 'ulûmi'd-dîn*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. Hasen. *Dîvânu İbn Düreyd*. thk. Omar b. Sâlim. Dubai: Matbatu Cûlden Sîti, 2012.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Muslim. *Uyûnu'l-aşbâr*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1418.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânu'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, 1414.
- İbnu Abdirabbih, Ahmed b. Muhamed. *el-İkdu'l-ferîd*. thk. Müfîd Muhammed Kumeyha. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1983.
- İbnü'l-Merzubân, Muhammed. *Zemmu's-şükalâ*. thk. Muhammed Hüseyin el-A'racî. Almanya: Menşûrâtu'l-Cemel, 1999.
- İbşihî, Ebü'l-Feth Bahâüddîn Muhammed b. Ahmed b. Mansûr. *el-Müstetraf*. Beyrut: Âlemu'l-Kutub, 1419.
- İsfahânî, Râgıb. *Muḥâdarâtu'l-üdebâ ve muḥâverâtu's-şu'arâ' ve'l-bülegâ'*. Beyrut: Şeriketu Dâru'l-Erkâm, 1420.

- Kayravânî, Ebû İshâk el-Husarî. *Zehru'l-âdâb ve semeru'l-elbâb*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cîl, ts.
- Kudâî, Ebû Abdullah Muhammed b. Selâme b. Ca'fer b. Alî b. Hakmûn. *Müsnedü's-Şihâb el-Kudâî*. thk. Hamdî b. Abdulhamîd. 2 Cilt. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1986.
- Mehdî, Hüseyin b. Muhammed. *Saydu'l-efkâr fi'l-edebi ve'l-ahlâk ve'l-hikemi ve'l-emsâl*. 2 Cilt. Yemen: Dâru'l-kitâb, 2009.
- Nemerî, İbn Abdilberr. *Behcetü'l-mecâlis ve unsu'l-mucâlis*. thk. Muhammed Mursi el-Hûlî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, ts.
- Nursi, Bedüzzaman Said. *Sözler*. İstanbul: Envar Neşriyat, 1991.
- Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm. *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Ebû Muhammed b. Âşûr. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi'-Turâsî'l-Arabî, 2002.
- Seâlibî, Ebû Mansûr. *Kitâbu'l-i'câz ve'l-îcâz*. Kâhire: Mektebetu'l-Kur'ân, ts.
- Seâlibî, Ebû Mansûr. *Kitâbu't-temşîl ve'l-muḥâḍara*. B.y., ed-Dâru'l-Arabiyye li'l-Kitâb, 1981.
- Seâlibî, Ebû Mansûr. *Siḥru'l-belâğa ve sirru'l-berâ'a*, thk. Abdüsselâm el-Hûfî. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1998.
- Seâlibî, Ebû Mansûr. *Şimâru'l-kulûb fi'l-muḍâfi ve'l-mensûb*. Kahire: Dâru'l-mârif, ts.
- Şâfiî, Muhammed b. İdrîs. *Dîvânu'l-İmâmi's-Şâfiî*. yh. Muhammed İbrâhîm Selîm. Kahire: Mektebetu İbn Sînâ, ts.
- Şener, Şahin. "Nevâdir Kültüründe 'Sakîl' Motifi ve Bir Sakîl Düşmanı: el-A'meş". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19/2, 2010.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım. *el-Mu'cemu'l-kebîr*. thk. Hamdi b. Abdulhamîd. 20 Cilt. Kahire: Mektebetu İbn Teymiye, 1994.
- Taşdelen, Hasan & Şahin, Şener. "Klasik Arap Edebiyatında 'Sakîl Tipi' ve Bu Tip Çevresinde Oluşan Edebiyat". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 18/2, 2009.
- Temîmî, Osman b. Abdilazîz b. Mansûr. *Fethu'l-ḥamîd fi şerhi't-tevhîd*. thk. Suûd b. Abdilazîz, Huseyin b. es-Sâ'dî. Mekte: Dâru âlemi'l-fevâid, 1425.
- Tirmîzî, Muhammed b. İsâ. *Sünenü't-Tirmîzî*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 6 Cilt. Mısır: Şeriketu Mektebetu ve Matbaatu Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1975.
- Vatvât, Ebû İshâk. *Guraru'l-ḥaşâişî'l-vâḍih*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-

İlmiyye, 1998.

Yûsî, El-Hasen. *el-Muḥaḍarât fî'l-edebi ve'l-luġa*. thk. Muhammed Hacci & Ahmed eş-Şarkâvî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2006.

Zemahşerî, Cârullâh. *el-Keşşâf 'an ḥaḳâ'iki ġavâmiẓi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-Arabî, 1407.

Zemahşerî, Cârullah. *Rabî'u'l-ebrâr ve nuşûşu'l-ahyâr*. 5 Cilt. Beyrût: Muessesetu'l-Â'lemî, 1412.

Zemzemî, Muhammed. *Aḥbâru'ş-şükelâ ve'l-mü şekkalîn*. B. y.: 1407.